

ROČNÍKOVÁ PRÁCE

EXLIBRIS DNEŠNÍMA OČIMA

Školní rok 2023/2024 Praha

Střední škola – Waldorfské lyceum
Křejského 1501/12
149 00 Praha 4 – Opatov

Vypracovala: Anežka Šmahová

Vedoucí práce: Lenka Kapsová

Vedoucí umělecké části: Filip Gundlach

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité zdroje.

Datum:

Podpis autora:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucím své ročníkové práce, paní učitelce Kapsové za motivaci při psaní teoretické a praktické části, věcné připomínky a ochotu mi kdykoliv věnovat čas, a panu učiteli Gundlachovi za cenné rady a laskavé vedení mé umělecké části.

Dále děkuji panu Janu Langhammerovi a panu Vlastimilu Sobotovi za ochotu udělat se mnou rozhovor.

A v neposlední řadě patří velký dík mým rodičům, kteří mě v mé práci láskyplně podporují.

Obsah

1. Úvod	5
2. Teoretická část	6
2.1 Exlibris a jeho počátky	6
2.2 Vznik českého moderního exlibris	7
2.3 Exlibris v období válečném a poválečném	9
2.4 Současné moderní exlibris	11
2.5 Grafické techniky	15
2.5.1 Tisk z výšky	15
2.5.2 Tisk z hloubky	16
2.5.3 Tisk z plochy	16
3. Praktická část	17
3.1 Osobní zkušenost	17
3.1.1 Adventní setkání SSPE	17
3.1.2 Vernisáž v Plzni	20
3.1.3 Josef Váchal	21
3.2 Sběratel exlibris Jan Langhammer	23
3.2.1 Získání kontaktu	23
3.2.2 Interview s Janem Langhammerem	23
3.3 Umělec Vlastimil Sobota	26
3.3.1 Medailonek	26
3.3.2 Interview s Vlastimilem Sobotou	26
4. Umělecká část	31
4.1 Návrh a realizace exlibris	31
5. Závěr	34
6. Zdroje	35
7. Přílohy	36

1. Úvod

Svoji ročníkovou práci jsem nazvala Exlibris dnešními očima. Mým záměrem bylo prozkoumat tento fenomén svým pohledem a vyzkoušet si na vlastní kůži, co tvorba exlibris obnáší.

V ročníkové práci propojuji svou vášeň ke knihám s grafickou technikou linorytu. Ke knihám mám od mala velmi srdečný vztah. Mám ráda jejich vůni a papír, na kterém jsou natištěny. Jsem vděčná za vědomosti, inspiraci a podněty, které mi knihy zprostředkovávají. Ráda navštěvuji knihkupectví nebo antikvariáty, kde si knížky často kupuji nebo jen prohlížím, a občas narazím i na knížku s exlibris.

Rozhodla jsem se tedy věnovat problematice exlibris, protože právě v tomto tématu se podle mě zajímavým způsobem potkávají knihy s grafickými výtvarnými technikami. Exlibris je mi blízké i z toho důvodu, že vypráví o člověku, o jeho zájmech, vlastnostech a díky tomu je každé exlibris svébytné a unikátní podobně jako každá kniha i každý jedinec. Pro tvorbu jsem si zvolila techniku linorytu, která se mi nejvíce líbí a je pro mě i nejdostupnější.

V teoretické části se zabývám historií exlibris od jeho počátků, které sahají až do středověku. Dále se věnuji vzniku českého moderního exlibris až k současnému fenoménu tvorby a sběratelství exlibris. V jednotlivých obdobích představuji umělce, kteří v dané době tvořili exlibris a jejichž tvorba mě zaujala. V další části se zabývám grafickými technikami, tiskem z výšky, tiskem z hloubky a tiskem z plochy.

Pro tvorbu praktické části jsem potřebovala získat kontakty na lidi, kteří se exlibris věnují. Seznámila jsem se s místopředsedou Spolku sběratelů a přátel exlibris panem Aloisem Sassmannem, díky kterému jsem mohla nahlédnout do spolkového života. Na adventním setkání tohoto spolku jsem potkala spoustu zajímavých sběratelů a umělců, z nichž bych jmenovala zejména pana Jana Langhammera, sběratele exlibris a aktivního člena spolku, a pana Vlastimila Sobotu, umělce a tvůrce exlibris. S těmito osobnostmi jsem se několikrát setkala. Součástí mé praktické části jsou dva rozhovory, které jsem s nimi realizovala.

Při plnění uměleckého cíle jsem využila vědomosti získané během práce na teoretické a praktické části. Téma exlibris jsem uchopila umělecky a vytvořila jsem pět exlibris grafickou technikou linorytu. Tvořila jsem je na základě objednávek mých blízkých.

2. Teoretická část

2.1 Exlibris a jeho počátky

Exlibris neboli knižní značka je prostředkem pro označení knih, který vznikl už ve středověké Evropě (Vencel 2018). Jak uvádí publikace Nový akademický slovník cizích slov A-Ž, jedná se o umělecky provedený štítek se značkou nebo jménem vlastníka knihy nalepený na předsádce přední desky knihy. (Kraus 2007)

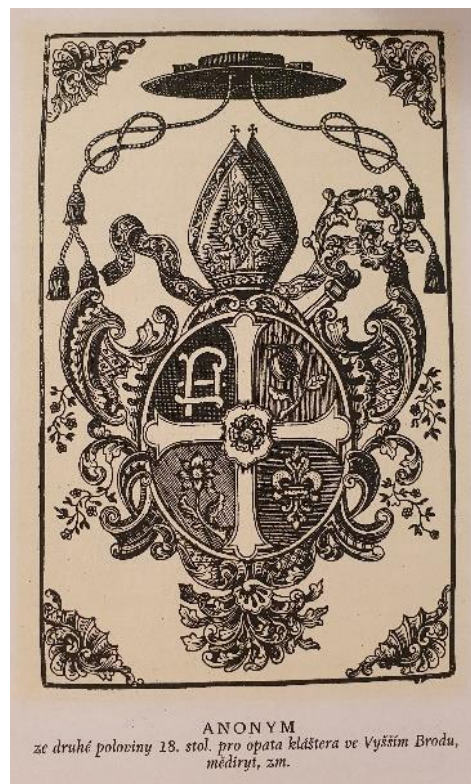
Exlibris používali zejména majetní jednotlivci, šlechtické rody a církevní instituce. Knihy zprvu rukopisné, později s vynálezem knihtisku tištěné, představovaly velkou hmotnou hodnotu a současně byly i symbolem společenského postavení. K označení knižního majetku urozených lidí nesloužily v tomto období, a ještě ve starším období novověku, nápisy se jmény majitelů, ale často jen jejich erby. Prvními motivy, které se na exlibris začaly objevovat, byly tedy heraldické znaky. Majitel knihy zde byl vyobrazen svým erbem. Na těchto exlibris se většinou neuvádělo jméno majitele ani letopočet. (Vencel 2000)

V průběhu 16. století se exlibris dostalo nejen do knih šlechty, duchovenstva, královských úředníků, ale také právníků, lékařů a měšťanů. Na přelomu 16. a 17. století významně přispěli k rozšíření a oblibě exlibris v českých zemích umělci ze dvora císaře Rudolfa II. V období baroka plnilo exlibris svou úlohu především ve šlechtických a církevních kruzích. A právě díky šlechtickým a církevním knihovnám se v Čechách knižní značky uchovaly. (Vencel 2000)

Zde uvádím příklad heraldického exlibris z první třetiny 18. století, které bylo zhotoveno pro Josefa Adama ze Schwarzenbergu, a exlibris pro klášter ve Vyšším Brodě z první poloviny 18. století.

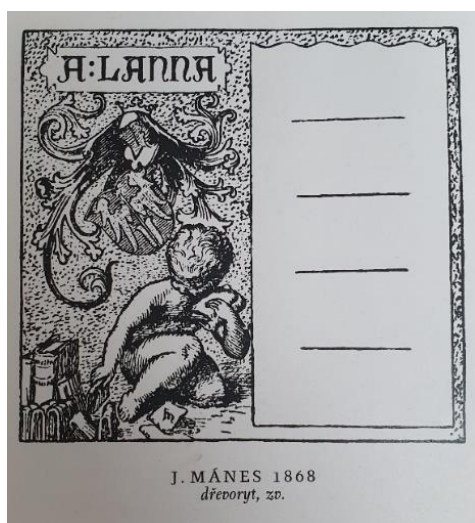
Obr. 1: Heraldické exlibris

Obr. 2: Heraldické exlibris

2.2 Vznik českého moderního exlibris

Na konci 19. století byl pro exlibris zlomovým okamžikem kulturní vývoj v Anglii, kde umělci hleděli na estetické hodnoty knih, reagovali na aktuální dění ve světě a v kultuře. Tento myšlenkový směr přišel zanedlouho i k nám. Exlibris si získalo oblibu a lidé si ho začali více všímat a cenit. Lifka (1980) vnímá jako hlavní podnět pro rozvoj moderního exlibris v českých zemích zveřejnění několika knižních značek básníka Karla Hlaváčka v časopisu *Moderní revue* v roce 1897. Začíná se mluvit o fenoménu českého moderního exlibris, přičemž za nejstarší moderní exlibris v českých zemích je mnohými sběrateli považováno exlibris od Josefa Mánesa pro Vojtěcha Lannu mladšího z roku 1868 (Langhammer 2023 – korespondence), českého obchodníka, stavitele a průmyslníka, sběratele a mecenáše umění, spoluzakladatele Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, který přispěl k budování české sítě železnic. Druhým významným domácím předchůdcem moderního exlibris byl Mikoláš Aleš, který v letech 1878 až 1913 nakreslil 19 exlibris. (Vencel 2018)

Obr. 3: Exlibris vytvořené Josefem Mánesem pro Josefa Lannu

Obr. 4: Exlibris vytvořené Mikolášem Alešem

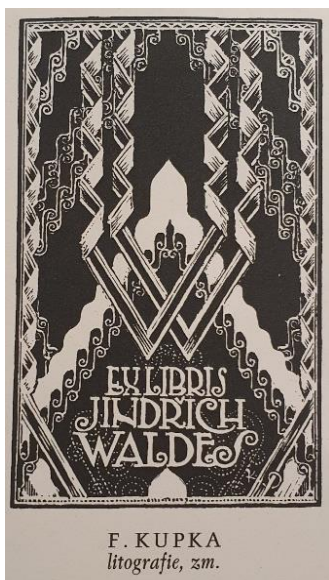
K růstu popularity exlibris přispělo koncem 19. století evropské bibliofilské hnutí a rozvíjející se mezinárodní sběratelství exlibris. Byli to právě milovníci knih, kteří svá exlibris příležitostně vyměňovali (používali je jako navštívenky) a tím rozšířili povědomí o exlibris mezi veřejnost (Vencel 2000). Příležitostná grafika začala být opět vnímána jako příznačný rys kultivované společnosti, která ctí hodnoty vědění, krásy a knih.

Historicky první exlibristická společnost ve světě byla založena v Londýně v roce 1890. Další vznikly v Berlíně, v Paříži, ve Washingtonu, ve Vídni. Čeští bibliofilové ustanovili exlibristické hnutí roku 1909. Oblibu získaly vedle exlibris i novoročenky, pozvánky, oznámení a další druhy příležitostné grafiky.

Do roku 1900 vytvořili čeští umělci asi 50 exlibris. Od této chvíle počet vytvořených exlibris strmě vzrůstá (Lifka 1980). Mezi lety 1901 až 1910 vzniklo na českém území přibližně 230 knižních značek a mezi lety 1911 až 1920 je evidováno 1847 kusů. V roce 1925 dosahoval počet vytvořených knižních značek zhruba 5000.

K nejznámějším českým umělcům konce 19. století a počátku 20. století, kteří se věnovali tvorbě exlibris, patřili malíři Josef Mánes, Mikoláš Aleš, Max Švabinský, Vojtěch Preissig, Alfons Mucha, František Kupka, Josef Váchal, Toyen, Josef Čapek, básník Karel Hlaváček, sochař František Bílek a další. Zajímavé je i to, že k příležitostným tvůrcům exlibris se řadí např. i architekti Jan Kotěra, Josef Fanta a Pavel Janák. (Vencel 2000)

Pro představu jsem vybrala několik zajímavých exlibris výše jmenovaných umělců.

Obr. 5: Exlibris od Františka Kupky

Obr. 6: Exlibris od Alfonse Muchy

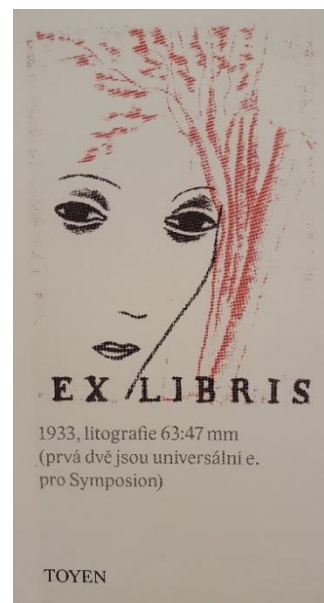
Obr. 7: Exlibris od Josefa Čapka

Obr. 8: Exlibris od Maxe Švabinského

Obr. 9: Exlibris od Josefa Váchala

Obr. 10: Exlibris od umělkyně Toyen

Obr. 11: Exlibris od Františka Bílka

2.3 Exlibris v období válečném a poválečném

Druhá světová válka znamenala nejen pro český národ, ale i pro českou kulturu nesvobodu a útlak. Z pocitu ponížení a národního ohrožení se tvůrci exlibris uchylovali k biblickým a národním motivům a motivům z české historie. Tato doba nebyla pro české exlibris šťastná, přesto vzniklo ve 40. letech 20. století mnoho krásných knižních značek. Dokladem toho je tvorba Cyrila Boudy nebo Karla Svolinského.

Obr. 12: Exlibris vytvořené Cyrilem Boudou

Obr. 13: Exlibris vytvořené Cyrilem Boudou

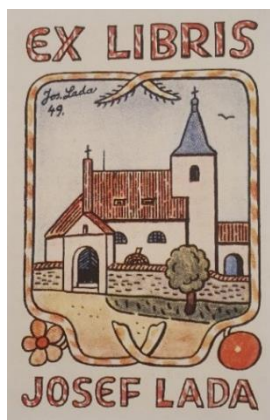

Obr. 14: Exlibris vytvořené Karlem Svolinským

V poválečném období se začalo exlibris opět rozmáhat. Mezi nejznámější české umělce tohoto období lze řadit již zmiňované Cyrila Boudu a Karla Svolinského, dále Josefa Ladu, Jiřího Trnku, Zdeňka Seydla, Adolfa Borna, Vladimíra Komárka, Stanislava Holého, Otu Janečka, Jiřího Boudu, Miroslava Houru, sestry Květu a Jitku Válový, Oldřicha Kulhánka a další. Díky těmto grafikům zažívalo české moderní exlibris vrchol popularity trvající do 80. let.

Exlibris bylo v čase socialistického režimu nejméně nápadným a nejúčinnějším způsobem, jak mohl umělec svou práci svobodně prezentovat. Právě období totality, které skončilo sametovou revolucí v roce 1989, je považováno za období rozkvětu české drobné grafiky. Umělecké drobné formy totiž snáze odolávaly celospolečenským tlakům a unikaly ideologické kontrole. Nutno také zmínit, že v období normalizace někteří umělci emigrovali. (Venc 2000)

Zde uvádím pár exlibris uznávaných umělců, kteří tvořili během výše uvedeného období.

Obr. 15: Exlibris vytvořené Josefem Ladou

Obr. 16: Exlibris vytvořené Stanislavem Holým

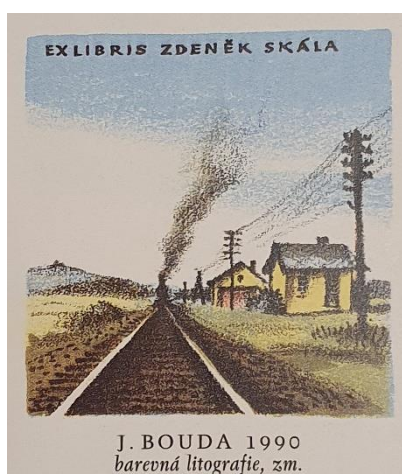
Obr. 17: Exlibris vytvořené Adolfem Bornem

Obr. 18: Exlibris vytvořené Miroslavem Hourou

Obr. 19: Exlibris vytvořené Květou Válovou

Obr. 20: Exlibris vytvořené Jiřím Boudou

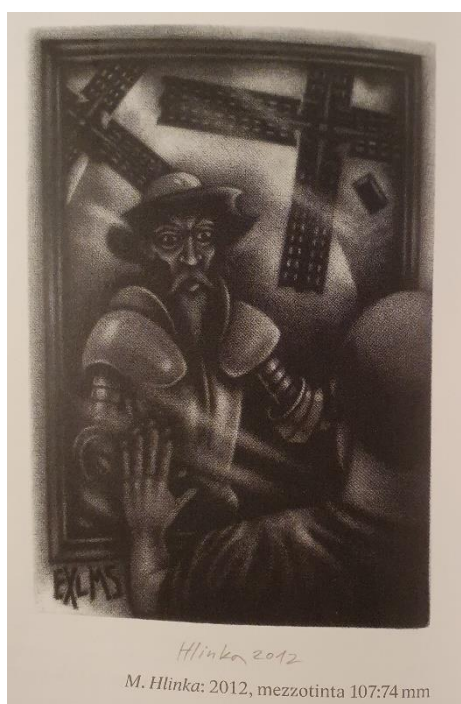

Obr. 21: Exlibris vytvořené Jiřím Trnkou

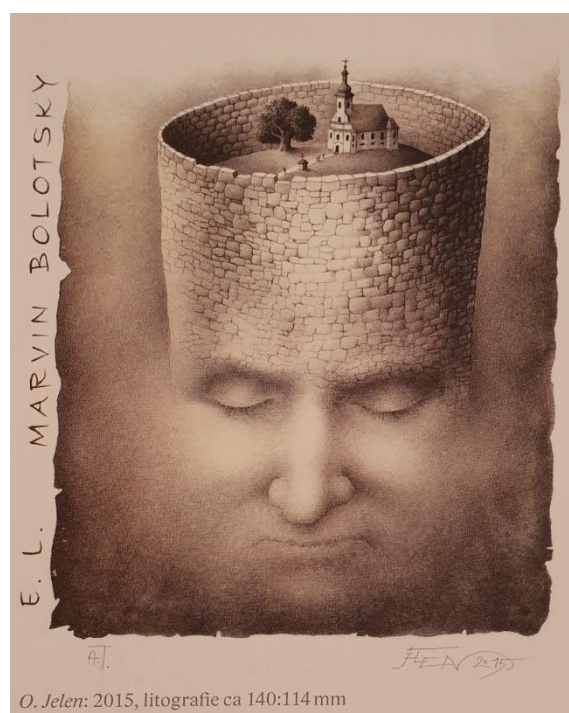
2.4 Současné moderní exlibris

Během 20. století dosáhlo moderní exlibris svého vrcholu. Rozvoj elektronických médií však postupně zapříčinil úpadek zájmu o tištěné knihy, čímž ztratila smysluplnost i knižní značka (Venc1 2018). Od této chvíle není exlibris používáno jako praktický prostředek k označování knih, ale jako drobné umělecké dílo, které svému majiteli přináší radost a pocit, že vlastní něco jako svoji malou galerii. Jedná se především o sběratelskou záležitost. „V současné době se exlibris velice málo používají k označování vlastnictví knihy. Budování skvostných knihoven, kde je do knih vlepováno exlibris, je minulostí. Místo exlibris vznikají jakési osobní grafiky (překrásné), které se nehodí pro vlepování do knih.“ (Langhammer 2023 – korespondence)

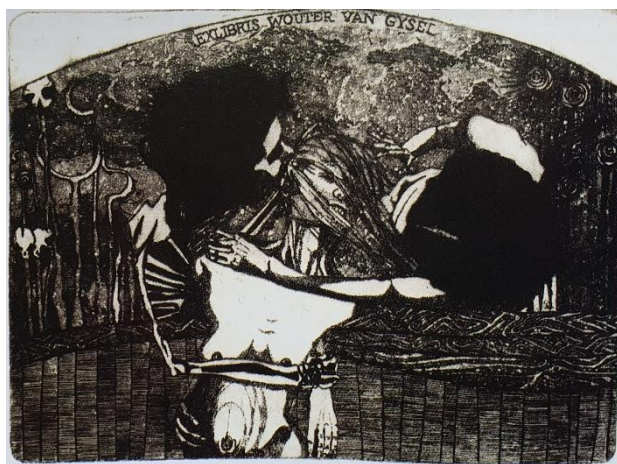
Mezi ceněné tvůrce exlibris a drobné grafiky v současnosti patří Miroslav Hlinka, Oldřich Jelen, Jan Černoš, Petra Palcová a další. Zde bych zmínila i tvorbu Oldřicha Kulhánka, významného českého grafika, ilustrátora, tvůrce poštovních známek a platidel. (Venc1 2018)

Obr. 22: Exlibris vytvořené Miroslavem Hlinkou

Obr. 23: Exlibris vytvořené Oldřichem Jelenem

Obr. 24: Exlibris vytvořené Janem Černošem

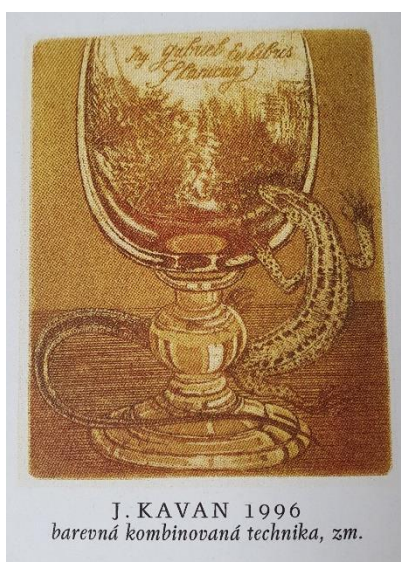
Obr. 25: Exlibris vytvořené Petrou Palcovou

Pan Jan Langhammer, plzeňský sběratel exlibris a drobné grafiky, mě seznámil se jmény umělců, kteří tvoří v současné době a u kterých si nechal zhotovit exlibris. Patří mezi ně Jaroslav Dajč, Jan Kavan, Jiří Brázda, Eva Hašková, Karel Demel, Jitka Roubalová, Zbigniew Kubeczka, Markéta Králová, Tomáš Hřivnáč, Peter Augustovič (umělec slovenské národnosti), Martin Manojlín, Jiří Slíva, Vlastimil Sobota, Eva Vlasáková, Dalibor Řihánek, Jana Vacková, Jan Hísek, Karel Musil a Herbert Kisza. (Langhammer 2023 – korespondence)

Zde uvádím některá z jejich děl, která mě zaujala a na kterých lze pozorovat aktuální tendence.

Obr. 26: Exlibris vytvořené Jaroslavem Dajčem

Obr. 27: Exlibris vytvořené Jiřím Kavanem

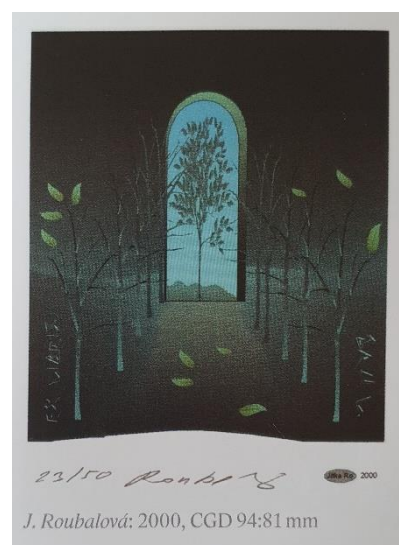
Obr. 28: Exlibris vytvořené Jiřím Brázdou

Obr. 29: Exlibris vytvořené Renatou Haškovou

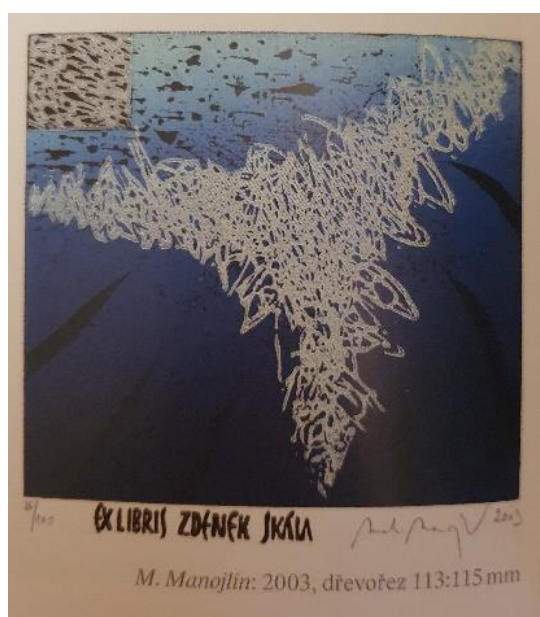
Obr. 30: Exlibris vytvořené Karlem Demelem

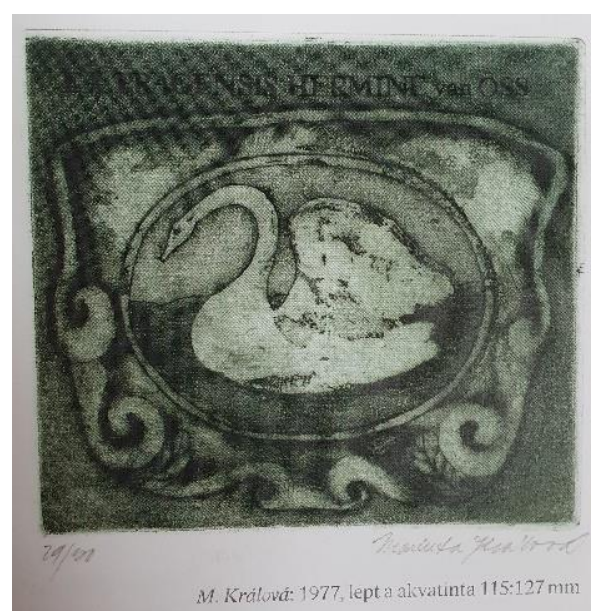
Obr. 31: Exlibris vytvořené Jitkou Roubalovou

Obr. 32: Exlibris vytvořené Jiřím Slívou

Obr. 33: Exlibris vytvořené Martinem Manojlínem

Obr. 34: Exlibris vytvořené Markétou Královou

H. KISZA, lept a akvatinta

1981, 103:83 mm

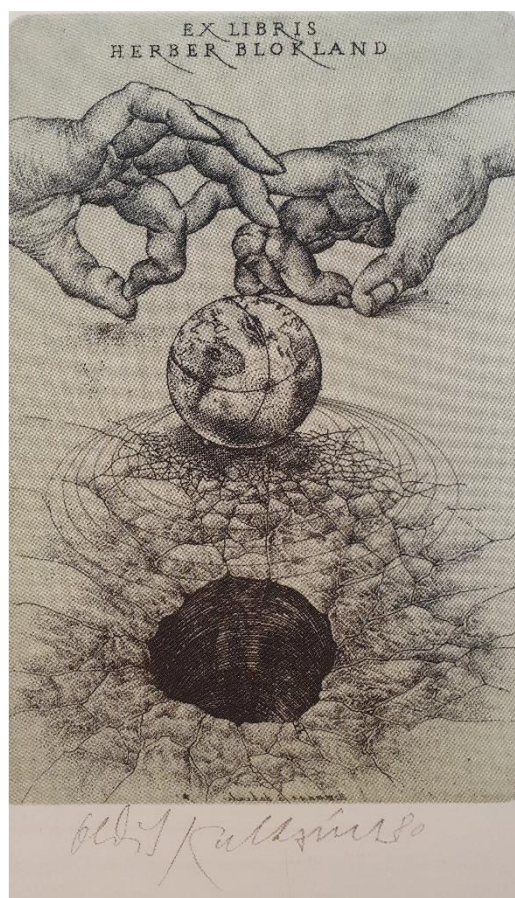

Obr. 35: Exlibris vytvořené Herbertem Kiszou

5/50 he Vlasáková
E. Vlasáková: 2005, suchá jehla 118:78 mm

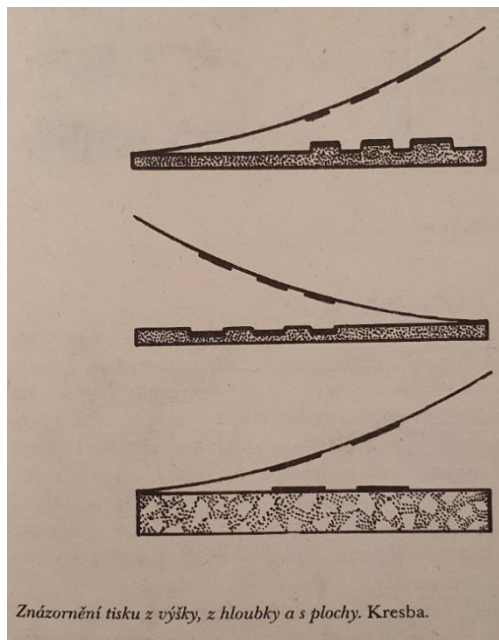
Obr. 36: Exlibris vytvořené Evou Vlasákovou

Obr. 37: Exlibris vytvořené Oldřichem Kulhánkem

2.5 Grafické techniky

Pokud jde o postupy při výrobě grafiky, dají se rozlišit tři hlavní grafické techniky. Tisk z výšky (dřevořez, dřevoryt, linoryt), tisk z hloubky (např. rytina, suchá jehla, lept) a tisk z plochy (např. litografie nebo kamenotisk).

Obr. 38: Znázornění tisku z výšky, hloubky a z plochy

2.5.1 Tisk z výšky

Při tisku z výšky přenese umělec na štoček (kus dřeva, linoleum) kresbu, kolem které pomocí rydel, dlátek nebo nožů vyryje materiál. Toto místo zůstane na výsledném tisku bílé. Naopak na vyvýšených místech ulpí nanesená barva, která se při tisku přenese na papír. K tisku z výšky se nemusí používat tiskařský lis, umělec si vystačí s knihařským lisem, případně může přiložit papír na štoček a přejet tiskařským válečkem.

Zde uvádím příklad linorytu Aleny Antonové, který jsem získala na setkání Spolku sběratelů a přátel exlibris.

Obr. 39: Exlibris vytvořené Alenou Antonovou

2.5.2 Tisk z hloubky

Tisk z hloubky funguje přesně na opačném principu než tisk z výšky. Umělec vyryje, nebo vyleptá linii do destičky (zinkové, měděné, hliníkové, ocelové). Následně do ní vtírá barvu. Suchým hadříkem destičku důkladně očistí a docílí tím toho, že barva zůstane jen ve vyrytých linkách.

Zde uvádím příklad mědirytiny Cyrila Boudy.

Obr. 40: Exlibris vytvořené Cyrilem Boudou

2.5.3 Tisk z plochy

Při tisku z plochy se nepoužívají rydla, dlátka ani nože jako u předchozích technik. Na litografický kámen (jemnozrnný vápenec uhličitý), který je dokonale vyhlazen, se pomocí téměř jakýchkoli nástrojů nanáší barva, která musí být mastná. Bývá to litografická tuš, autografický inkoust, litografická křída apod. Umělec povrch kamene zaleptá a pouze místa, na kterých byla před leptáním barva, budou otištěna na papír. Tiskne se pokreslená plocha, odtud pochází název tisk z plochy. (Marco 1981)

Zde uvádím příklad litografie Vlastimila Soboty.

Obr. 41: Exlibris vytvořené Vlastimilem Sobotou

3. Praktická část

3.1 Osobní zkušenost

3.1.1 Adventní setkání SSPE

Při shromažďování zdrojů a hledání podkladů pro ročníkovou práci jsem na internetu objevila informaci, že Spolek sběratelů a přátel exlibris pořádá 9. prosince 2023 v Praze adventní setkání. Napsala jsem pořadateli akce panu Mgr. Aloisi Sassmannovi a požádala ho, zda bych se této akce mohla zúčastnit. Odpověděl mi, že jde o uzavřené setkání členů spolku, ale zároveň mi nabídl, že se můžu přijít podívat. Tuto možnost jsem ráda využila a velmi si jí cením.

Seznámila jsem se zde se sběrateli exlibris a drobné grafiky a s tvorbou současných i zesnulých umělců. Také jsem měla možnost setkat se s několika umělci, s kterými jsem si mohla i popovídat. Ráda bych zmínila Martina Boudu, Anežku Boudovou, Františku Jelenovou, Janu Vackovou a Vlastimila Sobotu. Velmi cennou zkušeností pro mě bylo setkání s panem Ing. Janem Langhammerem, sběratelem exlibris a drobné grafiky, a umělcem panem Vlastimilem Sobotou. S nimi jsem si domluvila rozhovory, které jsou součástí praktické části mé ročníkové práce.

Obr. 42: Adventní setkání SSPE

Obr. 43: Adventní setkání SSPE

Na tomto setkání jsem získala i několik exlibris od sběratelů, ale i samotných umělců. Pro zajímavost vybírám pár ukázek grafik z vlastní sbírky.

Obr. 44: Exlibris vytvořené Janou Vackovou

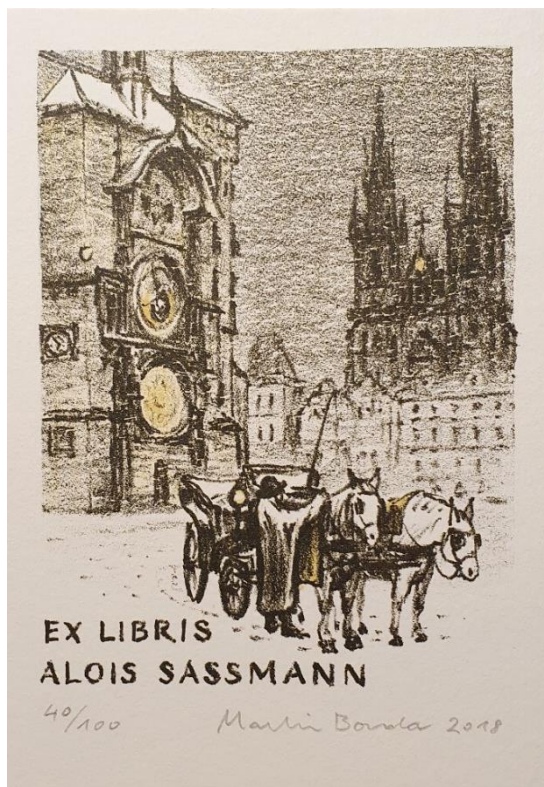
Obr. 45: Exlibris vytvořené Františkou Jelenovou

Obr. 46: Novoročenka vytvořená Miroslavem Petříkem

Obr. 47: Exlibris vytvořené Anežkou Boudovou

Obr. 48: Exlibris vytvořené Martinem Boudou

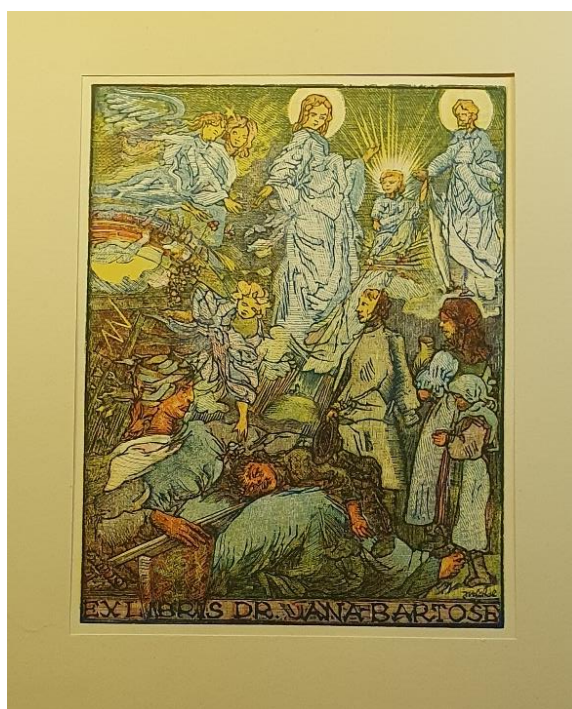
Obr. 49: Exlibris vytvořené Jiřím Boudou

3.1.2 Vernisáž v Plzni

Na doporučení pana Langhammera jsem se 3. ledna 2024 jela podívat do Plzně na vernisáž jeho sbírky grafika Josefa Váchala. Vernisáž se uskutečnila ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje. Na výstavě prezentoval pan Langhammer kolem 200 kusů exlibris a drobných grafik. Její součástí byly ilustrace z Váchalova Krvavého románu, grafiky jeho družky Anny Mackové a jeho jediného žáka Josefa Hodka.

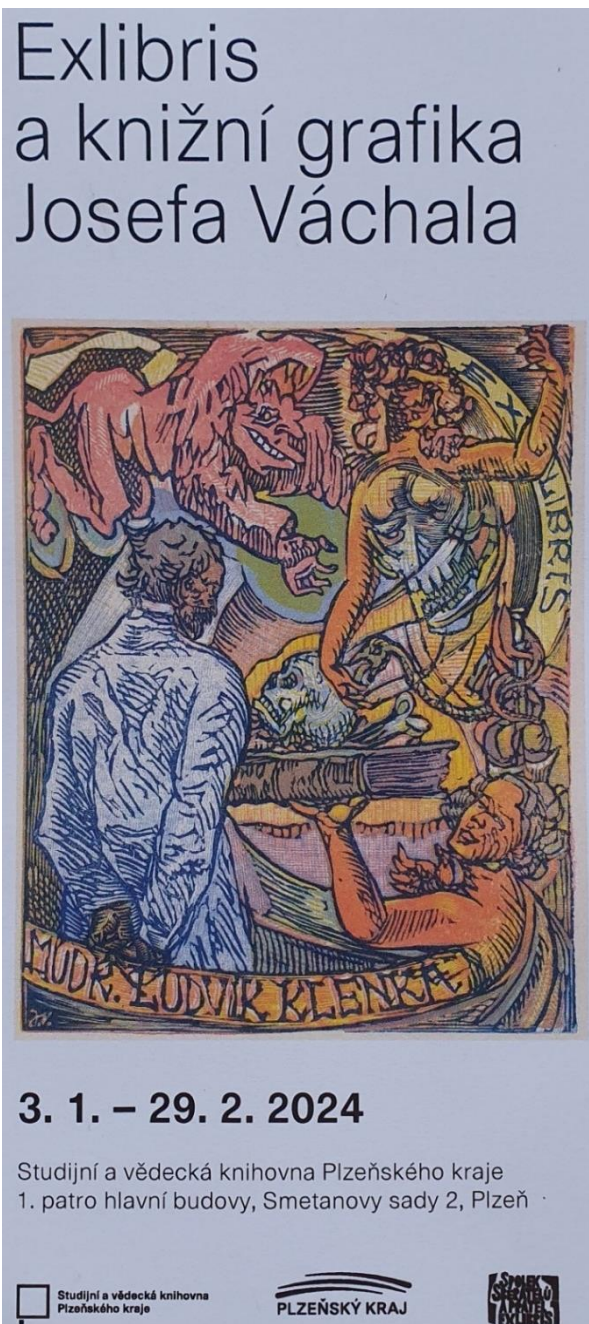
Obr. 50: Jan Langhammer

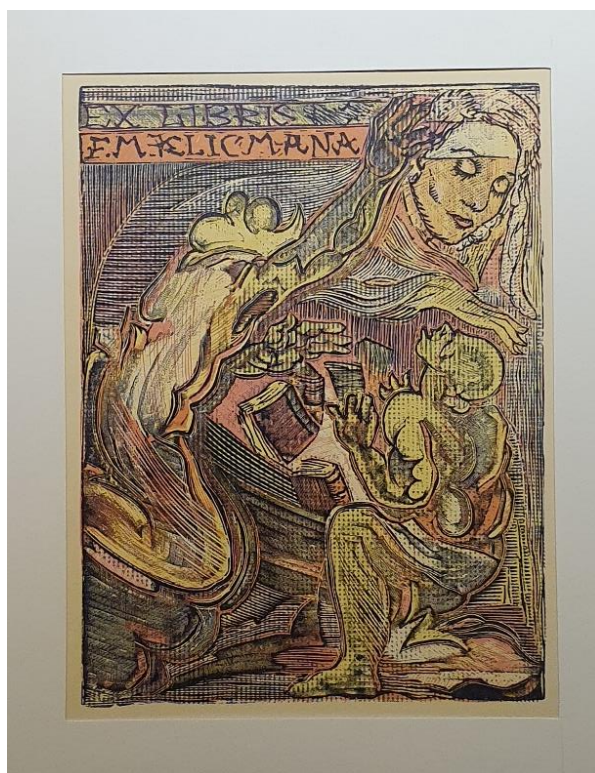
Obr. 51: Exlibris vytvořené Josefem Váchalem

3.1.3 Josef Váchal

Na výstavě jsem se dozvěděla zajímavé informace o životě a díle Josefa Váchala. Byl to malíř, grafik, řezbář a spisovatel. Narodil se 23. září 1884 na Domažlicku jako nemanželské dítě Anny Váchalové a Josefa Alše-Lyžce, bratrance malíře Mikoláše Alše. Ve Weitzmannově knihařské dílně v Praze se v roce 1902 vyučil knihařem, kde následně jako knihařský dělník pracoval. Na doporučení Mikoláše Alše nastoupil v roce 1904 do krajinářské školy Aloise Kalvody. V roce 1905 přestoupil na malířskou školu Rudolfa Béma. V roce 1907 získal zkušenosti s leptem na grafické škole Antonína Hverta. Tvorba exlibris byla pro něho za jeho života doplněním jeho příjmů. Vystaveno je tu 120 Váchalových exlibris. Nejznámější knihou Josefa Váchala je Krvavý román, který byl na výstavě také k nahlédnutí. Josef Váchal své knihy sázel vlastním písmem, ilustroval dřevoryty, tiskl v nákladech kolem 10 kusů a sám vázal. Za jeho života mu nebylo věnováno tolik pozornosti. Tu získal až po své smrti. Josef Váchal zemřel 10. května 1969 v 84 letech. (EKGJV 2024)

Obr. 52: Pozvánka na výstavu Josefa Váchala

Obr. 53: Exlibris vytvořené Josefem Váchalem

Obr. 54: Exlibris vytvořená Josefem Váchalem

3.2 Sběratel exlibris Jan Langhammer

3.2.1 Získání kontaktu

Vedoucí mé ročníkové práce mi zprostředkovala kontakt na paní Vlastu Kapsovou, která je členka Spolku sběratelů a přátel exlibris, pracuje jako vedoucí zahraničních knihoven SVK PK. Od ní jsem získala další cenné kontakty v oboru sběratelství exlibris, konkrétně na sběratele pana Jana Langhammera. Toho jsem písemně oslovila, zda by byl ochotný odpovědět na mé otázky ohledně sběratelství. Pan Langhammer mi rád vyšel vstříc a zodpověděl mi mé otázky písemně. Následně jsem se s ním domluvila i na osobním setkání, které proběhlo na adventním setkání Spolku sběratelů a přátel exlibris v prosinci v Praze. Další naše osobní setkání se uskutečnilo začátkem ledna 2024 v Plzni na vernisáži jeho výstavy věnované Josefu Váchalovi. Obě tato setkání byla pro mě velmi přínosná. S panem Langhammerem jsem si mohla popovídat a doptat se ho na některé informace. Cenné bylo pro mě i to, že mě pan Langhammer seznámil s panem Vlastimilem Sobotou, grafikem, se kterým dlouho spolupracuje.

3.2.2 Interview s Janem Langhammerem

Moje první otázka je, jak jste se dostal ke sběratelství exlibris? Jak dlouho se této činnosti věnujete?

Můj otec sbíral poštovní známky a ke sbírání mě vedl už od malička. Vlastnili jsme rovněž sbírku zápalkových nálepek. Vždy jsem se zajímal o výtvarné umění a grafika se mi zdála nejlépe dostupná, tak jsem se v roce 1992 přihlásil do Spolku sběratelů a přátel exlibris a začal jsem rozšiřovat svoji skromnou sbírku grafiky prostřednictvím spolkových aukcí a později výměnou vlastních exlibris.

Souvisí Váš zájem o exlibris s Vaším povoláním?

Vystudoval jsem Elektrotechnickou fakultu v Plzni a pracoval jsem 45 let v podniku Škoda Plzeň jako konstruktér, projektant a vývojový pracovník elektrického zařízení, takže nesouvisí.

Nechal jste si vytvořit exlibris přímo pro sebe? Od kterých umělců?

Exlibris používal již můj otec pro označování vlastnictví svých knih. Měl ho od sušického autora Jana Mlezivy a bylo vytištěno ze zinkografického štočku. To bylo mé první setkání s exlibris.

Moje první vlastní exlibris vytvořil plzeňský grafik, malíř a sochař Tomáš Kůs v r. 1996. V průběhu let pro mě a pro moji manželku Mílu vytvořili exlibris mnozí další, většinou čeští autoři: Jaroslav Dajč, Genadij Alexandrov (ruský autor žijící u nás), Jan Kavan, Eva Hašková, Karel Demel, Jitka Roubalová, Zbigniew Kubeczka, Markéta Králová, Tomáš Hřivnáč, Peter Augustovič (Slovák), Alena Antonová, Jiří Brázda, Martin Manojlín, Jiří Novák, František Peterka, Jiří Slíva, Vlastimil Sobota, Karel Šafář, Eva Vlášková, Blanka Votavová, Dalibor Říhánek, Jana Vacková, Karel Beneš, Hana Čápová, Jan Hísek, Karel Musil, Antonín Odehnal, Herbert Kisza, Václav Pokorný; některé z autorů jsem požádal o vytvoření exlibris i vícekrát.

S kterým ze jmenovaných umělců se Vám nejlépe spolupracuje?

Nejlépe se mi spolupracuje s panem Sobotou, mám od něj několik exlibris. Stali se z nás dobří přátelé.

Zkusil jste si někdy sám zhotovit exlibris?

Ne, nikdy mě to ani nenapadlo, já exlibris sbírám a nechávám si ho vytvořit. Nechci se stavět do role umělce.

Jaké je Vaše nejcennější a nejstarší exlibris?

Tržní cena exlibris a hodnota pro jeho majitele jsou naprosto protikladné hodnoty. Pro sběratele má grafika estetickou hodnotu (radostnou), kdežto pro obchodníka pouze tržní (racionální). Faktem však je, že většinu exlibris je možno si opatřit pouze za peníze. A zde se projeví výhoda spolkového života, kde můžou sběratelé získat exlibris a drobnou grafiku snadněji. Samozřejmě je dostupná i na internetu, většinou za rozumnou cenu.

Ze starších autorů jsou ceněna exlibris Josefa Váchala, která také vlastním. Od ledna je budu vystavovat v Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje.

Mám univerzální sbírku, tj. nevyhýbám se sbírání starších a starých exlibris. Z moderních exlibris vlastním nejstarší od Mikoláše Alše. Za nejstarší moderní české exlibris je považováno exlibris podle návrhu Josefa Mánesa pro Vojtěcha Lannu, které nevlastním. Modernímu exlibris předcházela erbovní exlibris, kde je často velmi obtížné nebo nemožné určit autora a rok vzniku. Tuto část své sbírky nemám zpracovanou, jedná se převážně o exlibris z 18. a 19. století, ale vlastním i starší.

Jaká forma exlibris je podle Vás v kruhu sběratelů exlibris nejžádanější? A proč?

Sběratelé obecně upřednostňují tisky z hloubky, i když mají někdy nižší uměleckou hodnotu než některé tisky z výšky či z plochy. Nejžádanější jsou u nás především současní čeští autoři. Češi málo sbírají zahraniční autory. Česká grafika má v sobě vlídnost, radostnost a cosi specificky českého, co sběratele láká.

Co by podle Vás nemělo správnému exlibris chybět?

Na exlibris by mělo být písmo a obraz v rovnováze, oboje umělecky zpracované.

Čeho si na exlibris nejvíce ceníte?

Z osobního hlediska je to možnost mít doma kdykoliv dostupná umělecká grafická díla současných i minulých tvůrců, jejichž obrazy, kresby a grafiky jsou v galeriích či spíše v depozitářích kulturních institucí.

Jakou částku jste ochoten umělci za exlibris zaplatit?

Částku za zhotovení exlibris určuje autor a pro obvyklých 100 kusů se pohybuje cena od 6 000 do 20 000 Kč. Výhodou pro výtvarníka i pro sběratele je zakoupení celého nákladu. Cena za jednotlivé výtisky, které se pak objevují na trhu, je pak větší, někdy i několikanásobně.

Kolik kusů exlibris máte ve své sbírce?

Nevím přesně, většinu exlibris mám evidovanou, ale mnoho jich ještě (těch starších a cizích) na zpracování čeká. Odhad je přes 20 000 kusů.

Máte přání získat nějaké exlibris?

Takové přání nemám. Jinak řečeno mám exlibris tolik, že mi to pro moje sběratelské uspokojení naprosto stačí.

Zajímáte se o zahraniční exlibris?

Zahraniční exlibris sbírám, ale v malé míře. Vyměňuji je korespondenčně nebo při našich exlibristických sjezdech, kam jezdí zahraniční sběratelé.

Při našem prvním setkání jste mluvil o tom, že v současné době pracujete na České exlibristické bibliografii? Co Vás k tomu vedlo? Z jakých zdrojů čerpáte?

Během svého členství ve Spolku sběratelů a přátel exlibris jsem se intenzivně věnoval dokumentaci a historii exlibris (autorské soupisy, několik publikací, rejstřík publikací apod.). Jsem již devatenáct let redaktorem našeho spolkového časopisu Knižní značka. Českou exlibristickou bibliografii si vzal za úkol dr. Jaromír Malý v roce 1938 po dvaceti letech existence spolku, ale byl uvězněn po celou válku v nacistických koncentračních táborech. Proto nebylo v jeho silách ji zpracovat. Následovala stručná bibliografie, kterou zpracoval Lubomír Vaníček a vyšla v Dánsku v edici Klause Rödela Exlibristen v roce 1975. Dnes je prakticky nedostupná. Takže bibliografie je jakýsi náš dluh autorům, sběratelům a našemu spolku, založenému 16. 11. 1918, který se snažím svojí prací splatit. Práce bude obsahovat více než 4000 anotací. Mezi základní zdroje patří můj osobní archiv a fondy institucí, jako jsou Knihovna Národního muzea, knihovna Západočeského muzea v Plzni, Studijní a vědecké knihovna Plzeňského kraje, knihovna Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a Národní knihovna ČR.

Bibliografie obsahuje veškeré spolkové publikace (sborníky, časopisy, soupisy exlibris), publikace ostatních nakladatelů (např. V. Rytíře), katalogy exlibristických soutěží a výstav, soubory exlibris, sjezdové soubory a publikace a články z výtvarných časopisů.

Jak začít sbírat exlibris? Co byste doporučil začínajícímu sběrateli?

Pokud má čas a dostatek peněz, tak by si měl objednat exlibris u některého současného tvůrce exlibris a vstoupit do našeho spolku. Jeho zájem pak určí jeho další směřování.

Plánujete v dohledné době výstavu své sbírky? Jak často výstavy pořádáte?

Publikační a výstavní činností se zabývám téměř od začátku svého členství ve Spolku sběratelů a přátel exlibris. Seznam výstav, které jsem uspořádal či jsem se na nich podílel, dosahuje k dnešnímu dni počtu 128. Většina z nich byla v Plzni nebo v Plzeňském kraji. Výjimkou byla výstava k 100. výročí SSPE, která se konala v Praze v Národním památníku na Vítkově v roce 2018, kterou jsem připravil společně s paní Martinou Vyšehradovou z Knihovny Národního muzea. Pro rok 2024 připravuji asi deset výstav.

Podléhá tvorba exlibris dobovým trendům? Popř. jakým aktuálně?

V současné době se exlibris velice málo používají k označování vlastnictví knihy. Budování skvostných knihoven, kde je do knih vlepováno exlibris, je minulostí. Místo exlibris vznikají jakési osobní grafiky (překrásné), které se nehodí pro vlepování do knih. Legenda, např. Ex libris Jan Novák, je redukována na zkratky EXL J. N., které se někdy jen obtížně v kresbě hledají. Exlibris, která lze vlepovat do knih, vytváří dnes pouze jednotlivci, např. Zbigniew Kubeczka.

Dále jde o to, zda se i v budoucnu najde dostatek tvůrců exlibris, o něž bude mezi sběrateli zájem, a zda počet sběratelů nepoklesne tak, že by to vedlo k zániku organizovaného sběratelství v Česku. Průměrný věk našich členů se pomalu blíží k 70 letům, podobně je tomu i u tvůrců exlibris. Počet členů spolku byl před třiceti lety 600 a nyní jich je 350.

Jak si představujete budoucnost sběratelství exlibris?

Doufám, že spolek bude i nadále vyvíjet aktivní činnost a všemožně podporovat těch několik set nadšených sběratelů, a naopak, že sami sběratelé svojí aktivní činností v místě bydliště přispějí k popularizaci grafického umění a zůstanou věrnými a aktivními členy našeho spolku.

3.3 Umělec Vlastimil Sobota

3.3.1 Medailonek

Pan Vlastimil Sobota se narodil 1.12.1953 v Praze. V letech 1969–1973 navštěvoval Střední průmyslovou školu grafickou v Praze u Bohuslava Blažej. Rok po dokončení studia se učil v tiskárně, kde získal výuční list. Od roku 1972 je členem spolku sběratelů a přátel exlibris, který ho přivedl na tvorbu exlibris. V roce 1987 se rozhodl studovat na Střední umělecké škole v Praze u Jiřího Veškrny. Toto studium dokončil v roce 1989.

Důležitou etapou v jeho životě byla práce na pozici grafického redaktora v několika časopisech a novinách. V letech 1982–1999 působil v Zemědělských novinách, krátce i v Mladé frontě a později v týdeníku Sedmička. Od roku 1993 do současnosti tiskne své grafiky a exlibris v litografické dílně v Říční ulici v Praze. Celý svůj život se zaměřuje na grafiku a grafický design.

Pana Sobotu jsem měla možnost poznat na adventním setkání Spolku sběratelů a přátel exlibris v prosinci 2023 v Praze, kde jsem se s ním domluvila na rozhovoru do své ročníkové práce. Naše druhé setkání proběhlo koncem ledna 2024 v Praze. Během tohoto setkání mi odpověděl na mé otázky a také mě provedl litografickou dílnou v Říční ulici, kde jsem viděla při práci Matěje a Martina Boudovy a Štěpána Keprtu. Pan Sobota mi vysvětlil, jak to v dílně funguje, jak se tvoří litografie a jak postupuje při tvorbě svých obrázků. Setkání s panem Sobotou bylo pro mě velmi obohacující a inspirativní. (Osobní rozhovor, dne 30.1.2024)

3.3.2 Interview s Vlastimilem Sobotou

Jak jste se dostal k umělecké tvorbě? Jaké byly Vaše začátky?

Asi jako každé dítě jsem začal už od mala kreslit. Kreslení mě vždycky moc bavilo. Táta pracoval v nakladatelství ORBIS, kde se nacházela i tiskárna. Někdo mu tenkrát poradil, že bych se mohl přihlásit na grafickou školu, čímž bych pak získal uplatnění v polygrafii a mohl dělat například mistra v tiskárně, nebo pracovat v nakladatelství. Začal jsem tedy chodit do ZUŠ na kreslení, abych se připravil na talentové zkoušky. V roce 1969 jsem byl přijat na Střední průmyslovou školu grafickou v Praze, kde jsem začal studovat grafiku v ateliéru Bohuslava Blažej. Jeden z prvních úkolů, který nám zadali, byl nástěnný kalendář, pro který jsme museli vytvořit 13 obrázků. Dostal jsem nápad udělat ho z domovních znamení. Chodil jsem po Malé Straně a měl jsem za chvíli hotovo. Kalendář měl úspěch. Tak to všechno začalo.

Jaké bylo Vaše studium?

Náš třídní učitel Bohuslav Blažej, typograf a kaligraf, nám doporučil dobrovolný předmět kaligrafii. Přihlásili jsme se v prvním ročníku všichni, celá třída. Ve čtvrtém ročníku jsme skončili tři studenti. Dalo mi to hodně. Vhodné písmo je při tvorbě exlibris velmi důležité. Nevhodné písmo může zkazit celý obrázek. Druhá střední škola mě naučila základy tisku. Studoval jsem ji, protože jsem věděl, že tam mají tiskařský stroj, na kterém jsem díky svému výučnímu listu mohl tisknout sám a objevovat litografii.

Jakou grafickou techniku při své tvorbě používáte?

Litografii, ta se mi zdála velmi zajímavá, ale i náročná.

Vaše exlibris, která jsem viděla, jsou vtipná a hravá. Kde a jakým způsobem získáváte inspiraci?

Častokrát si s manželkou o něčem povídáme a přijde mi nápad na obrázek. Člověk se musí dívat kolem sebe a vnímat svět pozitivně, s vtipem a nadsázkou. A protože jsme se zhruba před rokem přestěhovali na chatu, kde je úžasný klid, tak mám spoustu času na přemýšlení a nové nápady.

Kdy vzniklo Vaše první exlibris a jak vnímáte proces tvorby?

Mé první exlibris vzniklo v roce 1985 a k dnešnímu dni jsem jich vytvořil 134. Každý obrázek vzniká na základě objednávky určitého člověka. Každý člověk je jiný, a proto i každé exlibris, které si u mě zákazník objedná, má své specifikum. Práce na exlibris je pro mě velmi napínavá a vzrušující, protože do poslední chvíle není jistý výsledek. Práce umělce musí být proto profesionální.

Kde tisknete svá exlibris?

Ačkoli mám celý život jednu manželku, tiskaře jsem měl dva, Honzu Kejklíře a Martina Boudu. Tisknu v litografické dílně v Řiční ulici, v domě, kde žili bratři Čapkové. Je to kouzelné místo. Je tam genius loci, to se nezapře. Daří se tam krásným obrázkům.

Při adventním setkání SSPE v prosinci 2023 jsem měla možnost se s Vámi setkat. Kdy a proč jste se do tohoto spolku přihlásil?

V roce 1972 jsem četl ve Večerní Praze krátký článek, kde stálo, že se uskuteční setkání exlibristů. Jakožto studenta grafiky mě tato akce zaujala. Tak jsem se stal roku 1972 členem Spolku sběratelů a přátel exlibris.

Jak byste charakterizoval svoji tvorbu? Co je typické pro Váš „rukopis“?

Snažím se, aby moje obrázky byly čitelné, mám rád barvu. Kolegové, kteří pracují v technice hlubotisku nebo linorytu mají převážně své práce díky materiálu ohraničené. U mě je to tak, že kresba je imaginárně umístěná do obdélníku, nebo čtverce, ale výsledný dojem dělá až skutečný formát oříznutého papíru. Tak mají moje kresby kolem sebe prostor.

Máte nějaký umělecký vzor? Exlibristu, kterého si vážíte, který Vás inspiruje?

Váším si všech tvůrců exlibris pro jejich vztah ke sběratelům. Někteří grafici tvoří pouze v jediné technice, například v hlubotisku, nebo v linorytu a nejsou ochotni, nebo schopni udělat krok vedle a zkusit i jinou grafickou techniku. U mnohých, dnes již nežijících, se setkáte s nádhernými lístky provedených různou technikou. Mohl bych jmenovat například Annu Grmelovou, Ladislava Kašpara, Vojtěcha Cinybulka, ale bylo jich mnohem více, kteří mě inspirují.

Máte nějaké žáky? Popř. co byste doporučil začínajícímu grafikovi?

Žáky nemám, neučím a co doporučit? Každý, kdo se chce pustit do tvorby exlibris, si musí zvolit techniku, ve které by se mohl nejlépe realizovat.

Zabýváte se i sbíráním exlibris? Popř. jaká je Vaše sbírka?

Mám sbírku exlibris, je to výběr různých technik.

Je možné vidět Vaše práce na nějakých výstavách?

Má nejbližší výstava se uskuteční 20. ledna 2024 v mém rodišti v Jarošově nad Nežárkou. Jinak výstavy moc neplánuji, spíše je dělám na základě poptávky.

Obr. 55: Setkání s Vlastimilem Sobotou

Obr. 56: Exlibris vytvořené Vlastimilem Sobotou

Obr. 57: Exlibris vytvořené Vlastimilem Sobotou

Obr. 58: Exlibris vytvořené Vlastimilem Sobotou

4. Umělecká část

4.1 Návrh a realizace exlibris

Při tvorbě exlibris pro mě bylo důležité postupovat systematicky. Nejdříve jsem si promyslela, jakou grafickou techniku použiji. Následovala otázka, koho přizvu ke spolupráci, jaký bude hlavní motiv exlibris, jaká bude jeho velikost a jaké zvolím písmo. Jako poslední jsem rozhodla, jaký papír a jakou barvu použiji při tisku.

Pro svou práci jsem zvolila grafickou techniku linorytu. Z grafických technik, které jsem zmiňovala v teoretické části, je pro mě nejzajímavější, ale také nejdostupnější. Na linorytu se mi líbí jeho jednoznačnost, jednoduchost, variabilita a rustikálnost.

Nejprve jsem vyslechla požadavky a nápady zadavatelů, což byli lidé z mého okolí, které jsem ke spolupráci přizvala. Zajímalo mě, jaký motiv a jakou náladu by si pro své exlibris představovali. Dále jsem se ptala na velikost, případně barevnost exlibris. Po promyšlení všech těchto aspektů jsem vytvořila dva až tři návrhy, které jsem nejdříve konzultovala s vedoucím mé umělecké části panem učitelem Gundlachem a následně i se zadavatelem. Pan učitel Gundlach mi poskytl cennou zpětnou vazbu. Svůj návrh jsem v některých případech na základě rozhovoru s ním ještě upravila a poté vytvořila finální verzi, s kterou jsem seznámila zadavatele. V tuto chvíli jsem mohla začít s realizací linorytu.

Zvolený motiv jsem překreslila na linoleum, zvýraznila tužkou ty části, které nebudou vyrývat a po vytištění budou barevné. Musela jsem dávat pozor, abych kresbu i písmo přenášela na linoleum stranově obráceně. Pak jsem mohla začít rýt. K dispozici jsem měla šest rydel různé velikosti, které jsem při práci většinou všechna využila. Postupovala jsem opatrně, rozvážně a snažila jsem se nepřehlédnout žádný detail, který by mohl výslednou práci zkazit.

Po dokončení linorytu jsem mohla začít tisknout. Zůstávala jsem ve škole po skončení výuky a většinou 2-3 hodiny tiskla. Vybrala jsem papír a zvolila barevnost grafiky. K dispozici jsem měla barvy na vodové bázi, černou, červenou, žlutou a modrou, a barvy na olejové bázi, tmavě červenou, krycí bílou a čenou.

První věc, kterou jsem vždy před tiskem udělala, bylo pokrytí stolu novinami proti zašpinění. Pak jsem na folii pomocí tiskařského válečku rozválela barvu, kterou jsem nanesla na linoryt. První tisk byl zkušební a sloužil k tomu, abych viděla, zda není třeba linoryt upravit. Tiskla jsem v nákladu od 10 kusů. Při tisku jsem musela nabýt zkušenosti, jak nastavit tlak tisku a kolik nanést barvy, aby byl zdařilý. Stálo mě to nějaký čas, ale postupně jsem se zdokonalila. Každé vytištěné exlibris je ve výsledku jiné a v tom je podle mě kouzlo ručního tisku.

První exlibris jsem se rozhodla zhotovit pro sebe, abych si celý postup vyzkoušela. Cenným zjištěním pro mě bylo to, že hlavní motiv chci mít jeden. S touto zkušeností jsem pracovala při tvorbě každého dalšího exlibris. Pro své exlibris jsem vybrala motiv kočky. Zhotovila jsem 25 tisků.

Druhé exlibris jsem vytvořila pro svou kamarádku. Při tvorbě návrhu mi nejdříve nechala volnou ruku. Nakonec jsme se domluvily, že bude lepší, když mi sdělí svou konkrétní představu. Přála si vyobrazit na exlibris svou oblíbenou rostlinu třezalku tečkovanou. Na konečné verzi exlibris jsme se shodly až u několikátého návrhu. Bylo pro mě důležité, aby s ním byla spokojená a vyhovoval tak jejím představám. Na tisk jsem použila žlutou, černou a tmavě červenou barvu a zhotovila jsem dohromady 15 tisků.

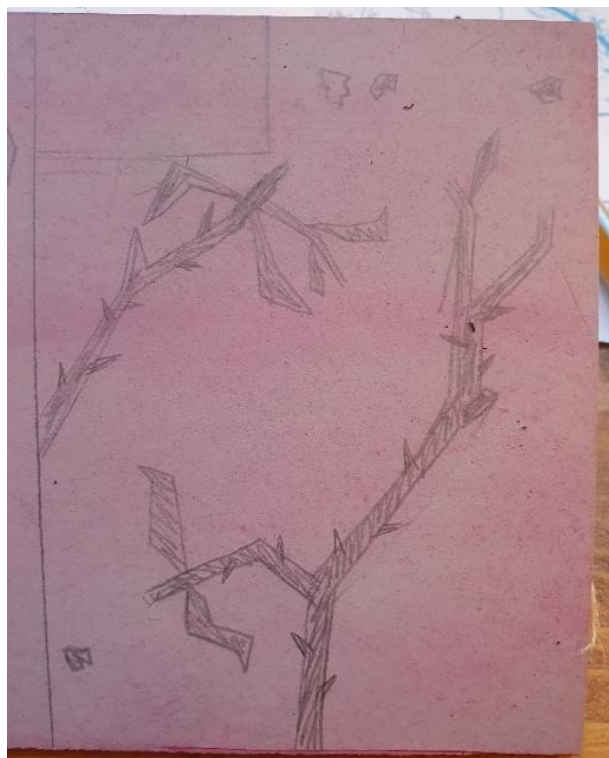
Pro vytvoření třetího exlibris mě oslovila moje maminka, která za mnou přišla s jasnou vizí. Chtěla, abych na jejím exlibris ztvárnila květ růže stolisté. Už druhý návrh se jí líbil. Na tisk jsem použila tmavě červenou barvu a zhotovila jsem pro ni 12 tisků.

Čtvrté exlibris jsem chtěla vytvořit pro paní učitelku Kapsovou, která s radostí souhlasila. Přišla za mnou s představou větvíčky rudých šípků v zimě. Rozhodla jsem se, že její exlibris vytvořím ze dvou linorytů a zkombinuji tak dvě barvy, černou a červenou. Dostala jsem nápad udělat bílý podtisk, který symbolizuje sníh. Na jednom linorytu je černá větvíčka a na druhém jsou rudé šípky s písmem. Postup, který jsem zvolila, byl časově náročný. Každou vrstvu jsem musela tisknout na etapy a čekat, než zaschne. Dohromady jsem zhotovila 32 tisků.

Páté exlibris jsem vytvořila pro pana učitele Gundlacha. Na otázku, co by chtěl za hlavní motiv exlibris, ho spontánně napadl lev. Nemusela jsem dlouho přemýšlet, hned jsem věděla, jak exlibris bude vypadat. S panem učitelem jsem konzultovala barevnost tisků a domluvili jsme se, že budu pracovat s bílou a černou barvou, které budu různě míchat. Celkem jsem zhotovila 29 tisků.

Obr. 59: Rydla, které jsem při tvorbě exlibris používala.

Obr. 60: Tužkou navržený motiv větvíčky šípku (jedna vrstva dvoubarevného motivu)

Obr. 61: Vyrytá lina připravená k tisku

Obr. 62: Exlibris s nanesenou barvou

5. Závěr

Hlavním cílem mé ročníkové práce bylo pojmout téma exlibris komplexně a prozkoumat ho ze všech stran. Také s ním seznámit své okolí, protože jsem v průběhu jejího psaní zjistila, že lidé v dnešní době mají o exlibris malé povědomí. Tento cíl jsem splnila podle svých představ. Při práci na teoretické části jsem se dozvěděla velké množství informací, které jsou pro mě velmi cenné. Myslím si, že jsem téma exlibris probrala do hloubky a celkově mu porozuměla. Naučila jsem se dobře pracovat s citacemi a vybíráním podstatných informací z odborné literatury. Praktická část pro mě byla výzvou, v rámci ní jsem se setkala s velmi zajímavými osobnostmi. Tato setkání byla pro mou práci stěžejní. Sběratel pan Jan Langhammer mě uvedl do světa sběratelů a dal mi mnoho cenných rad ohledně teoretického, praktického i uměleckého cíle mé ročníkové práce. Při setkáních s výtvarníkem Vlastimilem Sobotou jsem získala důležité informace o tom, jak by takové exlibris mělo vypadat. Zavedl mě do tiskařské dílny v Říčnách v Praze, kde mi ukázal, jak sám exlibris tvoří. Pomohl mi s mou uměleckou částí, kdy mi sdělil svůj názor na mnou vytvořená exlibris. Tato setkání mě velmi obohatila a v mé ročníkové práci posunula a motivovala dál. Cílem mé umělecké části bylo vytvořit sérii exlibris pro mé blízké. Tento cíl jsem splnila a dohromady jsem vytvořila exlibris pro pět lidí. Ač jsem metodu linorytu znala z minulosti, u prvních tisků jsem postupovala metodou pokus omyl. Postupně jsem však nabyla jistoty a otázky jako například jaký papír bych měla použít nebo kolik barvy nanést na linoryt, jsem přestala řešit. Od prvního zhotoveného exlibris k poslednímu jsem prošla jistý vývoj, z každého jsem si vzala ponaučení. Postupně jsem zjišťovala co dělat lépe a svou práci jsem tak vylepšovala. Bylo pro mě důležité, abych vyhověla požadavkům objednavatelů, ale zároveň exlibris vdechla svůj výraz. Při předání hotových tisků jsem se ve všech čtyřech případech setkala s nadšením a celkově pozitivní reakcí. Moje ročníková práce o exlibris mi ukázala, že i když je pro mě něco nové, vezmu to jako výzvu. Usilovnou prací jsem došla ke kýženému cíli. Se svou ročníkovou prací jsem spokojená.

6. Zdroje

BERAN, Vladimír. *Aktualizovaný typografický manuál*. Osmé vydání. Praha: Kafka design, 2016.

EKGJV: Exlibris a knižní grafika Josefa Váchala, katalog vydáný k výstavě, 2024.

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1415-3.

LANGHAMMER, Jan (ed.). *Současní tvůrci exlibris z okruhu SSPE*. Praha: Spolek sběratelů a přátel exlibris, 2008. ISBN 978-80-254-2793-4.

LIFKA, Bohumír. *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*. V Praze: Spolek sběratelů a přátel exlibris, 1982.

MARCO, Jindřich. *O grafice: kniha pro sběratele a milovníky umění*. Praha: Mladá fronta, 1981.

SVKPK: Studijní a vědecká knihovna plzeňského kraje.

https://www.facebook.com/SVKPK/posts/pfbid02ouQutCHYgJc1K7sSqPxTwxRgd35PYS-rcQknPcvaLjyfWNNemydLSuxPB6yiMo3vSI?locale=cs_CZ 2024.

ŠULC, Jaroslav.

<https://www.facebook.com/jaroslav.sulc.7796/posts/pfbid0SQT-FvbG7pqkvHrZ3LUpE2pdbrYum8s1SnTimUxZNUcz2RuxLMnGVWfq6625ncnhl> 2023.

VENCL, Slavomil. *České exlibris: historie a současnost*. Praha: Hollar, 2000. ISBN 80-902405-3-4.

VENCL, Slavomil. *Moderní exlibris v českých zemích*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2018. ISBN 978-80-7415-166-8.

Použité ilustrace

Obr. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 20, 27, 40: Vencl 2000

Obr. 4, 6, 10, 11, 13, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37: Vencl 2018

Obr. 18, 39, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 56, 58: Vlastní fotografie vlastní sbírky

Obr. 24, 25, 41, 57: Langhammer 2008

Obr. 38: Marco 1981

Obr. 42, 43, 55: ŠULC, Jaroslav

Obr. 50: SVKPK 2024

Obr. 51, 52, 53, 54, 59, 60, 61, 62: Vlastní fotodokumentace

7. Přílohy

I.

II.

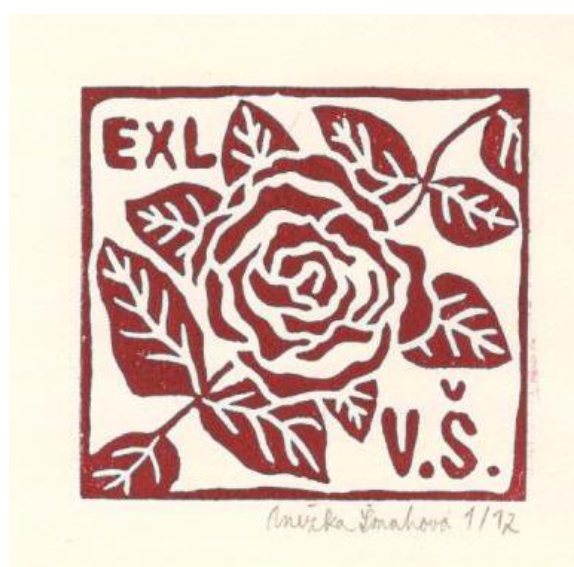

III.

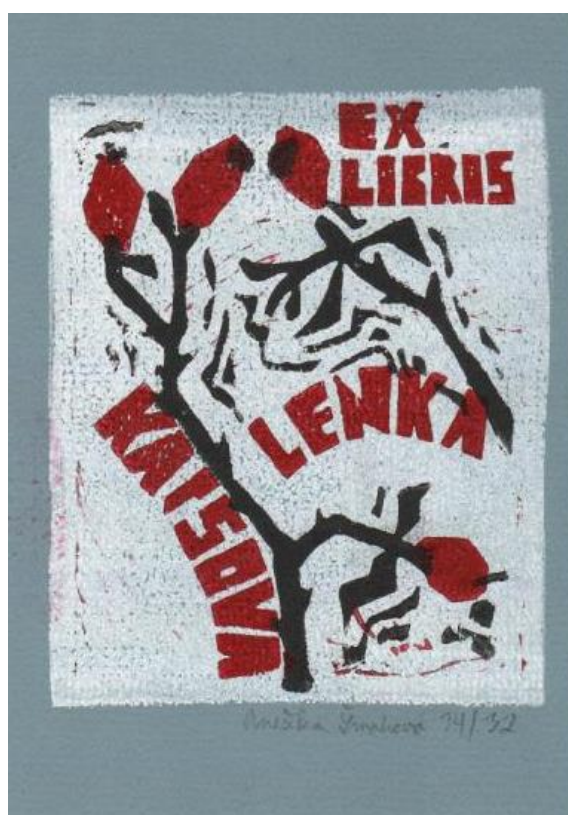

A. Zmahová

IV.

V.

VI.

